

AANDACHT VOOR CULTUURHISTORISCHE WAARDE OUDE STUWEN EN SLUIZEN NEEMT TOE

Op donderdag 23 september vond bij Waterschap Rivierenland in Tiel voor de vierde keer de Nationale Sluizendag plaats, georganiseerd door de stichting Historische Stuwen en Sluizen Nederland (HSSN) en STOWA. Uit de grote opkomst bleek dat de aandacht voor oude waterstaatkundige kunstwerken de afgelopen jaren enorm is gegroeid. Hoogste tijd die aandacht te verzilveren in daadwerkelijk herstel.

HSSN-voorzitter Dert Vlaander durfde aan het begin van de dag de stelling aan 'dat historische stuwen en sluizen prioriteit dienen te krijgen bij restauratie- en subsidie-programma's.' Juist omdat ze volgens hem zo treffend de geschiedenis vertellen van Nederland als deltaland. Veel historische waterparels liggen helaas te verpauperen in het verborgene. Aan hun lot overgelaten, omdat ze geen functie meer hebben, of omdat de techniek achterhaald bleek.

Waterschap Rivierenland begon in 2006 een cultuurhistorische inventarisatie van dit 'afgedankt watermaterieel'. Volgens locodijkgraaf Arend Fernhout leverde dat een lijst op met meer dan tachtig schitterende waterstaatkundige objecten die de moeite van het behouden waard zijn. Maar wie betaalt de kosten van restauratie en herstel? Voor het waterschap hangt dat af van het antwoord op de vraag wie de eigenaar is - het waterschap zelf of iemand anders - en in hoeverre het object nu nog een waterstaatkundige functie heeft, aldus Fernhout.

Volgens een medewerker van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 'ligt het geld voor restauratie van oude stu-

wen en sluizen op straat, mits je een goed restauratieplan hebt'. Hij verbaasde zich erover dat er bij de dienst vanuit de waterwereld nog altijd zo weinig aanvragen binnenkomen voor een restauratiebijdrage. Vergelijk dat eens met de molenwereld. Die weet volgens hem al heel lang heel goed de weg te vinden naar allerlei subsidies en fondsen. Er lijkt bijna geen ongerestaureerde molen meer over.

RESTAURATIEDILEMMA'S

Restauratiedeskundige Jan Arends van de TU Delft ging dieper in op de vraag wat je moet restaureren en hoe je dat kunt doen. Hij illustreerde enkele restauratiedilemma's aan de hand van twee schilderijen. In het najaar van 2006 werd een beroemd schilderij van Bartolomeus van der Helst (De schuttersmaaltijd uit 1648) na een restauratie teruggehangen in het Rijksmuseum; een bezoeker had er die zomer bijtend zuur over gegooid. In hetzelfde museum hangt ook een schilderij van koningin Wilhelmina uit 1946. Het portret, dat in een overheidsgebouw in Jakarta hing, werd op 6 mei 1960 vernield door nationalis-

Locodijkgraaf Waterschap Rivierenland Arend Fernhout

HSSN-voorzitter Dert Vlaander

Annelies van der Kolk, gedeputeerde
Water van de provincie Gelderland

tische studenten. Er is nooit een poging gedaan de messteken en inktvlekken te maskeren; juist die beschadigingen maken het portret volgens Arends historisch interessant. Met deze voorbeelden toonde hij aan dat restaureren vooral een kwestie is van kiezen. Wat wil je laten zien? Hoever restaureer je terug: naar de originele houten sluisdeuren, of naar later aangebrachte stalen deuren? Laat je bij een restauratie de nieuwe, moderne bediening zien, of werk je die weg in de oorspronkelijke handmatige bediening? En wat doe je met de restauratie van onzichtbare onderdelen? Allemaal vragen waarbij de antwoorden volgens Arends afhangen van de specifieke situatie en de cultuurhistorische waarden die je wilt behouden of herstellen.

HSSN-PRIJS

Sluizen en stuwen hebben van oudsher een zeer belangrijke bijdrage geleverd aan de fysieke wording van ons land. Om dat te onderstrepen riep de Stichting Historische Sluizen en Stuwen Nederland (HSSN) vorig jaar een prijs in het leven voor de meest waardevol gerestaureerde stuw of sluis uit voorgaande jaren. De jury beoordeelde dit keer zes inzendingen op de historische en technische kwaliteit van de restauratie, de mate van herstel van het oorspronkelijke gebruik, de kwaliteit van de ruimtelijke omgeving en de wijze waarop politiek en maatschappelijk draagvlak was gecreëerd voor de restauratie. De prijs ging naar Waterschap Brabantse Delta voor de restauratie van drie 19de eeuwse stuwen in De Zoom. De sluizen werden ooit aangelegd om het transport van turf over deze rivier mogelijk te maken. Bijzonder zijn de toldeuren die handmatig tegen de stroom in kunnen worden geopend. Het draaipunt van een toldeur zit namelijk niet bij één van

de uiteinden, maar enigszins uit het midden van de deur. De jury roemde de technische en historische kwaliteit van de restauraties en adviseerde het waterschap om de stuwen op de Rijksmonumentenlijst te plaatsen. De prijs, bestaande uit een bronzen sculptuur van een sluisdeur op een natuurstenen sokkel, werd op de sluisendag uitgereikt aan een vertegenwoordiger van het waterschap door de Gelderse gedeputeerde Annelies van der Kolk.

WATERLINIE

In de middagpauze werd een bezoek gebracht aan de Waaiersluizen bij Fort Asperen. Zowel het fort als de sluizen maakten ooit deel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, een uit de negentiende eeuw daterende verdedigingslinie rondom de steden van Holland. Via een ingenieus stelsel van stuwen en sluizen kon over een lengte van 85 kilometer een strook van enkele kilometers breed veertig cm onder water worden gezet. Hierdoor werden wegen, sloten en vaarwegen aan het zicht onttrokken. Tegelijkertijd was doorwaden en doorvaren onmogelijk. Vijftig forten langs de linie moesten de waterstaatkundige werken beschermen tegen de vijand.

Momenteel gebeurt er van alles om de Nieuwe Hollandse Waterlinie als belangrijk cultureel erfgoed te behouden, vertelde Paul Berends die werkzaam is bij het projectbureau NHW, onderdeel van de Dienst Landelijk Gebied. Het projectbureau probeert van de linie weer 'een herkenbare ruimtelijke eenheid' te maken. Dat gebeurt op allerlei manieren: van de restauratie van forten, stuwen en sluizen, via een betere ontsluiting van de linie (bijvoorbeeld door het aanleggen van wandel- en fietspaden), tot het inrichten van bezoekerscentra en het ontwikkelen

Restauratiedeskundige Jan Arends

Maurits Otte van de gemeente Vlissingen

van educatieve programma's. Berends had als ervaringsdeskundige een paar tips voor de aanwezigen. De eerste was: restaureer met focus, zorg dat je vooraf goed weet wat je met de restauratie wilt. Verder hamerde hij op een goede inpassing. Je moet er als het even kan bij de restauratie voor zorgen dat de stuw of sluis weer een functie gaat vervullen, waterstaatkundig of anderszins. Ten slotte waarschuwde hij de aanwezigen ervoor bij een restauratieproject het beheer en onderhoud na restauratie niet te vergeten.

DOK VAN PERRY

Maurits Otte van de gemeente Vlissingen vertelde de aanwezigen 's middags meer over de voorgenomen restauratie van het Dok van Perry uit 1705. De restauratie maakt onderdeel uit van een groot plan om de voormalige stadsscheepswerf in hartje Vlissingen om te vormen tot een nieuwe stadswijk. Het dok, vernoemd naar de ontwerper, was vermoedelijk het eerste droogdok in Europa. Er konden schepen tot zestig meter worden gedokt. Het dok, dat gebruik maakte van de getijdenbewegingen, werd uiteindelijk in 1974 gedempt en volgestort met zand. De gemeente wil met het herstel vooral een stuk van de maritieme geschiedenis van Vlissingen behouden. De restauratie moet in oktober 2011 voltooid zijn, zodat de bezoekers aan de volgende Sluizendag, die zal plaatsvinden in Vlissingen, er een kijkje kunnen nemen.

Na Otte was het de beurt aan Ben van Hees, die als gespecialiseerd aannemer veel ervaring heeft met restauratie en herstel van oude kunstwerken. Hij gaf de aanwezigen enkele praktische adviezen mee. 'Doe bij restauratie of herstel nooit concessies aan de kwaliteit. De ergernis over slechte kwaliteit duurt voort als de vreugde over de restauratie allang voorbij is,' hield hij zijn gehoor voor.

Ook hamerde Van Hees er, net als Paul Berends op, dat je altijd verder moet kijken dan de restauratie: 'Zorg ervoor dat je het beheer en onderhoud erna goed regelt, want dat kan de levensduur van bijvoorbeeld houten sluisdeuren flink verlengen.'

Heinz Jahn van het Duits-Nederlandse Adviesbureau IECRT - International Engineering Consultants for Restoration - vertelde aan het einde van de dag over de *do's and don'ts* bij het herstellen van metselwerk. Vaak wordt er bij het zogenoemde inboeten van metselwerk alleen gekeken naar de kleur en maatvoering van de te gebruiken bakstenen, vertelde hij. Maar dat leidt tot allerlei ellende achteraf, zoals scheurvorming, losraken van metselwerk en afwijkende poreusiteit. Voor succesvol herstelwerk moet de keuze van de baksteen in de eerste plaats worden gebaseerd op de bouwfysische eigenschappen van de oorspronkelijke steen, zoals druksterkte, wateropname en soortelijk gewicht. Dat geeft volgens Jahn verreweg de meeste kans op succes.